

Др Љиљана РУДИЋ-ДИМИЋ
ЈП „ЕПС“, Београд

Зорана СТОЈКОВИЋ
„ЕПС Снабдевање“, Београд

НАЈВИШИ СТАНДАРДИ У ГРАЂЕВИНАРСТВУ – МОДЕЛИ *FIDIC* УГОВОРА

Резиме

*Прейходно ийићање које йосйавља наручилац/инвестиййор йројекйа, јестйе који модел ујовора одабрайи, да би се оййимално осйва-рио циљ йравној йосла и зашйиийила ујоворена инвестиција од ризика йоком реализације йројекйа. Ово йиийање је од изузетйној значаја за усйех свакој Пројекйа. *FIDIC* је синоним свейске рейуиације у йрими сйандардизованих модел ујовора о йрађењу/йројекйовању/консалйинйу/ексйлоаиацији, уз јасно ойредељену одйоворностй за ризике.*

*Најважнйи инфрасйрукйурни йројекйи у Рейублици Србији реалйзовани су йрема *FIDIC* сйандардним условима модела ујовора о йрађењу. То ће йреийосйављамо биийи случај и са йројекйима у будућностйи, с обзиром да значајан број улајања у инфрасйрукйуру долази из фондова Евройске уније, а инвестиийори најчешйе инсисйирају на реализацији йројекйа йрименом *FIDIC* сйандардизованих услова ујоварања.*

Кључне речй: *ейички и йрофесионални сйандарди у йрадњи, сйандард-ни модели ујовора о йрађењу, дизајн йројекйа, ризик као будућа неизвесна околностй, *FIDIC* инжењер.*

I Увод

1. Појам FIDIC уговора о грађењу

Основни правни извор када је реч о материји уговора о грађењу у Републици Србији је свакако Закон о облигационим односима¹ којим се дефинишу међусобни односи уговорних страна, кроз права и обавезе које проистичу из уговора о грађењу.²

Грађевински сектор као и остали сектора пословања данас, прати судбину иреверзибилног процеса глобализације у савременом пословању и растућу потребу да се прихвате и испоштују међународни стандарди. Често су се као препреке у добијању реализације грађевинских пројеката у иностранству јављали различити прописи земаља наручиоца и извођача радова, различити пословни обичаји, (не)регулисан однос према животној средини, начини организације рада, диверзитет модела уговора и друго. Из ових разлога створила се потреба за прописивањем и уједначавањем међународних стандардизованих услова за извођење грађевинских радова. Једно од решења су и типски уговори, којих модела има више, али су најшире прихваћени *FIDIC* типски (стандардизовани) модели уговори о градњи.³

Међународни савез инжењера консултаната *FIDIC*⁴ основан 1913. године у Француској, већ 1945. године бива проширен на 40 националних асоцијација инжењера консултаната. Седиште *FIDIC* је у Женеви, а 2014. године окупљао је 94 национална инжењерско – консултантска удружења лоцирана широм света, као и 1,5 милион стручњака у домену грађевинарства и сродних дисциплина. *FIDIC* прописује стандардизоване моделе уговора за различите типове инвестиционих пројеката, при чему су ризици везани за реализацију пројекта умањени и интереси учесника у пројекту оптимално заштићени. *FIDIC* пружа проверен механизам правне заштите, правне сигурност и смањене могућности корупције. На овај начин обезбеђује се транспарентност процеса како тендера тако и радова и поверење инвеститора; управљање пројектом је олакшано и синхронизовано, а ризике који могу настати могуће је открити у раним фазама и лакше их превазићи, у интересу свих уговорних страна.

1 Закон о облигационим односима (*Службени лист СФРЈ*, бр. 29/78, 39/85, 45/89 – одлука УСЈ 57/89, *Службени лист СРЈ*, бр. 31/93 и *Службени лист СЦГ*, бр. 1/2003 – Уставна повеља), чл. 630–647.

2 Треба поменути и Посебне узансе о грађењу (*Службени лист СФРЈ*, бр. 18/77), мада их неки данас сматрају превазиђеним.

3 Енгл. *FIDIC Conditions of Contract for Construction*.

4 Фр. *Fédération internationale des ingénieursconseils*.

Чланови *FIDIC* прихватају *Етички кодекс* који захтева кумулативно остварене предуслове везане за професионалну компетентност, непристрасност, отворену и фер конкуренцију на тржишту грађевинских радова. Први модел *FIDIC* уговора објављен је 1957. године – пре тог периода није постојао међународно признати уговор са стандардизованим условима за грађење. Издата је тзв. „црвена књига“ *FIDIC* уговора,⁵ тј. Услови уговарања за грађевинске радове базирана на енглеској уговорној форми, заснована на институтима грађевинског инжењерства, у свему се ослањајући на британску традицију, језик и правни систем (званичан језик уговора је примарно Енглески).

2. Значај *FIDIC* уговора о грађењу

FIDIC услова уговарања у области грађевинарства је у чињеници да највећи светски финансијери/инвеститори, попут Европске инвестиционе банке, Азијске банке, Европске банке за обнову и развој, Немачке развојне банке, приликом разматрања опција о прихватању инвестиционих аранжмана, условљавају примену *FIDIC* услова уговарања приликом одобравања зајмова, донација односно средстава осигурања као и банкарских гаранција. *FIDIC* – стандардни услови уговарања настали су као производ праксе великих светски познатих компанија, банака и државне администрације развијених земаља. Иако базирани на енглеском правном систему, ови услови уговарања данас имају широку, без мало универзалну примену, а у појединим земљама (Нигерија и Ирак) инкорпорирани су у „домаће“ услове уговарања у области градње.

3. *FIDIC* у Републици Србији – Удружење инжењера консултаната Србије (*ACES*)

Удружење инжењера консултаната Србије (*ACES*) струковно удружење основано је 2009. године са циљем промоције улоге и значаја *FIDIC* стандарда у Републици Србији; даље афирмације највиших етичких стандарда који се примењују у раду инжењера консултаната и старање о томе да чланови делотворно учествују у борби против корупције у грађевинској индустрији; допринос промоцији процедура које обезбеђују транспарентност; прикупљање информација од интереса за рад инжењера консултаната; стална брига о развоју и иновацијама техничких знања; праћење и правовремено обезбеђење информација у вези са законском регулативом, програмима надлежних органа Републике Србије за питања од интереса за област грађевинарства, а све у циљу систематског и даљег унапређења пословне климе у Републици Србији.

5 *FIDIC, Red Book.*

Активности *ACES* првенствено су подршка примени *FIDIC* уговорних стандарда кроз подстицање и праћење усклађивања релевантних прописа Републике Србије са прописима и директивама ЕУ, организација *FIDIC* обука, израда ауторизованих *FIDIC* двојезичних издања уговора и приручника (енглески и српски језик), организација образовних и информативних догађаја, стручна предавања на тему увођење нових трендова у грађевински сектор, промоција улоге коју инжењер – консултант има у инвестиционим подухватима, информисање о релевантним дешавањима у грађевинском сектору и другим областима важним за квалитетно пружање инжењерских консултантских услуга, размени искустава чланица и сродних фирми у иностранству, успостављање нових пословних могућности у земљи и иностранству и др.

Чланице Удружења⁶ јесу (могу бити) инжењерско-консултантске фирме у Републици Србији, као и архитектонски бирои, извођачи, банке, осигуравајућа друштва, адвокатске канцеларије и друге фирме које су заинтересоване да кроз промовисање циљева Удружења и кроз рад у Удружењу промовишу и своје пословне циљеве. Све чланице Удружења потписнице су Етичког кодекса који садржајем кореспондира са етичким кодексом *FIDIC*, а чланови Удружења добијају право употребе *FIDIC* и *ACES* логотипа уз прописане услове о коришћењу.

а) Чланство у *FIDIC*

Чланство у међународној еснафској организацији, дугорочно доприноси побољшању пословне климе у Републици Србији, и убрзано подстиче примену стандардизованих и међународно признатих грађевинских уговора који сузбијају корупцију и који су прихватљиви како за стране инвеститоре тако и извођаче комплексних грађевинских и инфраструктурних радова.

Удружење инжењера консултаната Србије (*ACES*), приступањем Међународном савезу инжењера консултаната (*FIDIC*) септембра 2009. године директно је преузело обавезу да у својству *FIDIC* огранка за територију Републике Србије шири највише стандарде у грађевинарству. На тај начин и Република Србија је кроз *ACES* постала пуноправни члан *FIDIC* савеза, и прихватила гаранцију доступности моде-

6 Оснивачи Удружења су 16 реномираних предузећа у Републици Србији која се баве пружањем инжењерско-консултантских услуга: C&N Consult, CPM, Delta Inženjering, DOMAA, EC Harris, ENERGOPROJEKT, FIDECO/Tahal, IK Consulting, MACE, Машинопројект Копринг, Мостпројект, Siemens d.o.o., VMS и YU Build. Придружене чланице Удружења су: Факултет техничких наука Универзитета у Новом Саду, Факултет за финансије, економију и администрацију – FEFA Универзитета Сингидунум и Економски институт у Београду.

ла стандардизације за пословања домаћих фирми, уз директан прилив посебних знања и вишедеценијског акумулираног *FIDIC* искуства на домаће тржиште. Чланство у *FIDIC*-у, српским фирмама пружа међународни кредибилитет и омогућава им да успешније учествују на великим пројектима и тендерима, лакши приступ кредитним линијама и неопходним финансијским аранжманима, како у земљи тако и широм света, чиме се на даље увећава доходак и број запослених у српском грађевинском сектору. Услед тога, чланице *ACES* постају конкурентније, проширују пословање и афирмишу улогу инжењера-консултаната али и специјализованих правника, економиста и других профила стручњака, у реализацији сложених грађевинско – инвестиционих подухвата.

4. Циљеви *FIDIC*

FIDIC у сарадњи са националном асоцијацијом и локалним партнерима организује обуке, семинаре, конференције и друге догађаје, и издаје стручну литературу, како би приближио и осигурао примену својих циљева, између осталих:

- одржавање међународно признатих, високих етичких и професионалних стандарда у градњи;
- развој професије инжењера консултаната, размену информација и мишљења у стручној јавности;
- дискусије о проблемима од заједничког интереса међу организацијама, члановима и међународним финансијским институцијама;
- унапређење имиџа инжењера – консултаната као лидера у реализацији и администрирању уговора;
- посвећеност промовисању очувања и заштите животне средине тзв. „зелена агенда“ пословања, и кроз друге циљеве.⁷

5. Избор *FIDIC* услова уговарања

Постоји више основних типова и подтипова *FIDIC* стандардизованих модела уговора (услова уговарања) у грађевинарству. Стандардизовани услови подељени су у специјализованим књигама уговорних услова, од којих су најзаступљеније а тиме и најзначајније: Црвена књига, Жута књига, Сребрна књига и Зелена књига *FIDIC* модела уговора.

Оперативни модели *FIDIC* уговори до септембра 1999. године били су:

⁷ Више података доступно на адреси: www.fidic.org.

- Црвена књига *FIDIC – The Red Book*⁸ – Услови уговарања за грађевинске радове;
- Бела књига *FIDIC – The White Book*⁹ – Модели уговора између клијента и консултанта;
- Жута књига *FIDIC – The Yellow Book*¹⁰ – Услови уговарања за електро и машинске радове;
- Наранџаста књига *FIDIC – The Orange Book*¹¹ – Услови уговарања по систему кључ у руке.

„Црвена књига“ најчешће се користи(ла), а предвиђена је да се користи за извођење грађевинских и техничких радова, када техничку, односно пројектну документацију (дизајн) обезбеђује инвеститор/наручилац. „Жута књига“ уобичајено се користи(ла) за изградњу електро и машинских постројења, али и за објекте високоградње и нискоградње, при чему техничку, односно пројектну документацију (дизајн) обезбеђује извођач. „Сребрна књига“ користи(ла) се за изградњу технолошких постројења или електрана, фабрика или сличних објеката, и најчешће је реч је о пројектима „кључ у руке“. „Зелена књига“ или тзв. кратка форма уговора користи(ла) се за грађевинске радове на објектима мале капиталне вредности. Разлике између ових књига, односно услова уговарања које прецизирају, знатно су веће од тек поменутих, и на неке од њих, додатно ћемо се осврнути.

FIDIC услови уговарања између осталог садрже *Опште и Посебне услове уговора* без разлике о ком се издању модела уговора конкретно ради. Када „домаћа“ регулатива није у сагласности са Општим условима уговарања *FIDIC*, потенцијално долази до проблема. У овим случајевима уговор се мора „прилагодити“ националним прописима, на начин да се уподобљавају Посебни услови уговора/уговарања локалним прописима земље наручиоца и/или инвеститора. Правно-технички, тенденција код израде уговора, без изузетка, јесте да се Општи услови уговарања не мењају на начин да се измене, допуне, корекције и евентуална брисања одредби из Општих услова, прописују у делу Посебних услова уговора.

6. *FIDIC* стандардизовани услови уговарања – пракса у Републици Србији

Удружење инжењера консултаната Србије (*ACES*) има обавезу да као огранак *FIDIC*-а за територију Републике Србије утиче на ширење

8 Енгл. *Conditions of Contract for Works of Civil Engineering Construction.*

9 Енгл. *Clients/Consultant Model Services Agreement.*

10 Енгл. *Conditions Of Contract for Electrical and Mechanical Works.*

11 Енгл. *Conditions Of Contract for Design-Build and Turnkey.*

FIDIC стандарда у грађевинарству. На овај начин, српским предузећима пружа се и омогућава препознавање кроз међународни кредибилитет и знатно повећавају шансе за успешније учествовање на конкурсима за добијање великих пројеката.

Неслагања између домаће праксе и стандардних одредаба модела *FIDIC* уговора јесу основни проблем и на градилиштима у Републици Србији. До ових неслагања делом доводи и пракса која се односи на:

- Одсуство синхронизације између уговором предвиђеног времена, начина и обима радова и стања на конкретном градилишту;
- Одсуство свести а тиме и одговорности потенцијалних наручилаца о прецизном планирању, значају претходне припреме и одржавању организационе документације;
- Релативно мали број уговора у примени од стране домаћих предузећа, мада су раније наша велика грађевинска предузећа радила на страним тржиштима према типским уговорима који су слични *FIDIC* моделу односно моделима уговора.

Ипак, може се констатовати да су најважнији инфраструктурни пројекти у Републици Србији реализовани према *FIDIC* стандардним условима модела уговора о грађењу. Такође, то ће бити случај и са пројектима у будућности с обзиром да највећи број улагања у инфраструктуру долази из фондова Европске уније, па ће инвеститори најчешће захтевати реализацију пројеката применом *FIDIC* стандардизованих услова уговарања.

Пројекти који су у Републици Србији реализовани и/или реализују на *FIDIC* моделу услова уговарања између осталих су: реконструкција старог и изградња новог моста Бешка; изградња ауто-пута Нови Сад – Београд; изградња моста Слободе; изградња и реконструкција више топлана у Србији; реконструкција трамваја за ГСП Београд; изградња обилазнице на ауто-путу око Новог Сада; изградња новог моста преко Аде Циганлије, и други пројекти од општег значаја, укључујући и сектор електропривреде – велики пројекти ЈП ЕПС (пример: Општи уговорни споразум о реализацији Пакеат пројекта *Kostolac-B Power Plant Projects*, из 2011. године, заснован на Споразуму о економској и техничкој сарадњи у области инфраструктуре између Владе Народне Републике Кине и Владе Републике Србије из 2010. године). Исти Пројекат реализује се на основу тзв. жуте и беле књиге модела уговора *FIDIC*.

II Претходно питање – који *FIDIC* уговор одабрати?

Прво питање које се поставља од стране потенцијалног наручиоца/инвеститора јесте који стандардизовани модел услова уговарања одабрати, да би се на најоптималнији начин постигао циљ самог уговора и заштитили сопствени интереси. Ово прво уједно је и претходно питање, јер артикулација конкурса, конкурсне документације, када је потребно јавних набавки, од кључног је значаја за успех пројекта. *FIDIC* има светску репутацију у примени стандардних модела форми уговора у грађевинарству, између наручиоца и извођача на међународним пројектима градње, и то посебно:

- Услова уговарања за грађевинске радове – „Црвена књига“, издање из 1987. године
- Услова уговарања за постројења и пројектовање – изградњу – „Жута књига“, издање из 1987. године
- Услова уговарања по систему „кључ у руке“ – „Наранџаста књига“, издање из 1995. године.

Током процеса иновирања црвене и жуте књиге уговора, *FIDIC* експерти су констатовали да је одређен број пројеката по својим карактеристикама „изашао“ из полазних оквира постојећих књига модела уговора. С тим у складу, *FIDIC* правни тим, није само ажурирао односно иновирао постојеће књиге стандардних модела уговора, већ је последњег квартала 1999. године издао четири нова модела стандардних уговора (нова односно „хибридна“ издања), која одговарају великој већини иновираних грађевинских и инвестиционих пројеката широм света.

1. Разлози за увођење иновираних издања *FIDIC* модела уговора

Увођење иновираних издања услова уговарања наметнуло се као нужно, са обзиром да *FIDIC* представља синоним за међународне стандарде у области грађевинарства. Неки од разлога за нова/иновирана издања јесу и:

- Експанзија нових типова пројеката који обухватају промене настале у интернационалном инжењерском сектору;
- Покушај да се стандардизују и формати главних докумената и прилога уз *FIDIC* моделе уговора, а који чине обавезне делове уговора;

- Увођење нових уговорних клаузула и иновирање постојећих клаузула како би се одговорило потребама текуће праксе у оквиру грађевинске и конструкторске индустрије;
- Иновирање улоге инжењера – координатора пројекта (задржан у црвеној и жутој књизи модела уговора);
- Увођење и разрада улоге појединца/већа за расправу спорних питања *DAB – Dispute Adjudication Board*, односно *Сспоразума о решавању појединачних спорова*.

Иновирана издања из 1999. године су:

- Услови уговарања за грађевинске радове – „*New Red Book*“;
- Услови уговарања за постројења и пројектовање и изградњу – „*New Yellow Book*“;
- Услови уговарања за пројекте кључ у руке *EPC* – „*Silver Book*“;
- Кратка форма уговора – „*Green Book*“.

Нова издања из 1999. године:

- Услови уговарања за грађевинске радове и остале техничке радове по пројекту Наручиоца;¹²
- Услови уговора о грађењу *MDB* хармонизовано издање – за грађевинаре и грађевинске радове пројектоване од стране Наручиоца, за пројекте који се финансирају од банке – „Пинк књига“,¹³
- Услови уговарања за постројења и пројектовање/изградњу за електротехничке и машинске радове и остале техничке радове по пројекту Извођача;¹⁴
- Услови уговора за пловила (засновани на краткој форми уговора).¹⁵

Књиге из пакета издања 1999. године све су са ознаком „Прво издање 1999“, а први пут су публиковање 1998. године.

12 Енгл. *Conditions of Contract for Construction for Building and Engineering Works Designed by the Employer: The Construction Contract.*

13 Енгл. *Conditions of Contract for Construction for Building and Engineering Works Designed by the Employer (MDB Harmonised Edition) – for bank financed projects only: The MDB Construction Contract.*

14 Енгл. *Conditions of Contract for Plant and Design – Build for Electrical and Mechanical Plant and for Building and Engineering Works Designed by the Contractor: The Plant and Design-Build Contract.*

15 Енгл. *Dredgers Contract (based on the Short Form of Contract): Dredgers Contract.*

1. Увод у коришћење *FIDIC* стандардизованих услова уговарања

За оптималну реализацију различитих типова комерцијалних пројеката, више је него пожељна стандардизација како техничких тако и административних питања. Стратешки пројекти (грађевине, инфраструктура, енергетика и друго), увек су и без изузетака комплексни и дуготрајни. Растућа комплексност уговорних услова, постаје од пресудног значаја за стандардизовану платформу уговора како самим уговорним странама, тако и финансијским институцијама које се упуштају у финансирање пројеката велике сложености, цене и трајања.

У већини случајева уговорне стране прихватају *FIDIC* стандардизоване моделе и форме уговора које превентивно смањују могућност незадовољавајућег извођења радова, увећаних трошкова или пречестих судских спорова. Уколико би се „кровни“ споразум/уговор заснивао на стандардним формама уговорних услова, учесници на тендеру не би морали да, на пример, уврсте уговорне одредбе односно дисклејмер који би се односио на непознате и недефинисане уговорне услове, као и читав низ специјализованих одредби које су неопходне са обзиром на сложеност, цену и трајање уговорених радова.

Услови уговарања за грађевинске радове (Црвена књига), препоручује се код изградње објеката или инжењерских пројеката где техничку односно пројектну документацију (дизајн) припрема и израђује наручилац или његов овлашћени представник, инжењер. Штавише, радови могу укључити и неке елементе који се односе на радове пројектоване од стране извођача у области цивилног, машинског, електричног и конструкционих радова/грађења, али у значајно мањем обиму.

Услови уговарања за постројења и пројектовање – изградњу (Жута књига), препоручују се као услови уговарања за електрична и/или механичка постројења и за грађевине или инжењерске радове који су конструисани и дизајнирани, односно где техничку односно пројектну документацију (дизајн) припрема и израђује извођач.

Услови уговарања за пројектовање, изградњу и експлоатацију „кључ у руке“ (Сребрна књига), препоручују се као услови уговарања где постоји: 1) већа извесност коначне цене и потребног времена за завршетак радова на дизајнираном пројекту, и 2) где извођач преузима потпуну одговорност за дизајн и извршење пројекта са веома малим/занемарљивим интервенцијама наручиоца.

Побројане *FIDIC* књиге модела уговора припремљене су као „усклађени сет“ где је свака област уговарања усклађена са једнообразно

дефинисаним појмовима и одредбама (у свакој књизи), осим тамо где су потребне извесне разлике и модификације. Штавише, примена исто устројених појмова у *FIDIC* уговорима, неретко има за резултат укључење уговорних одредби које су применљиве у случају неколико уговора за које би књига била прикладна.

Набројане књиге *FIDIC* модела услова уговарања/уговора, увек имају флексибилну употребу, препознајући велику разноврсност корисничких / наручиочевих захтева. Када се субклаузуле односе на питање који различити уговорни термини треба да буду примењени у различитим уговорима, субклаузуле се користе у антиципацији алтернативних могућности: укључујући их опционо или анексирајући конкретне опште услове.

Флексибилни аспекти *FIDIC* модела услова уговарања/уговора, појашњени су у *Водичима за примену/Приручницима* скоро сваке субклаузуле уговорних модела, како би помогле у припреми тендерске документације, која је изузетно битна. Када се припремају услови за потребе тендера, учесници тендера треба да прегледају и предвиде све посебне захтеве и њихову оптимизацију, а потом „прођу“ кроз генералне услове *FIDIC* модела уговарања како би проценили да ли предвиђене клаузуле одговарају захтевима али и капацитетима уговорних страна.

Избор одговарајуће књиге *FIDIC* уговора, од „критичне“ је важности за успех пројекта и пројектног задатка, са напоменом да се права књига уговора не може одабрати без претходно донетих стратешких одлука, са аспекта свеобухватне конкурсне документације везане за пројекат.

III Неке од дилема наручиоца код избора типа *FIDIC* модела уговора

1. Параметри

- а) *Вредности Пројекта, рокови за израду и сложености радова/услуга који су предмет уговора за грађевинске радове (релативно мала вредности, крајњи рокови израде или услови мање сложености који се понављају)*

Ако је цена радова који су предмет стандардизованог *FIDIC* уговора испод 500.000 америчких долара или су кратки рокови градње, до 6 месеци, или је наручени рад/услуге релативно једноставан односно понавља се, треба размислити о закључењу Скраћене форме моде-

ла уговора *FIDIC*,¹⁶ при чему није од одлучујућег значаја у конкретном примеру да ли је пројекат дизајниран од стране наручиоца (инжењера/архитекте) или од стране извршиоца, односно извођача радова. У овим случајевима није од значаја да ли пројекат укључује и друге конструкционе, електричне, механичке или друге инжењерске послове као пратеће.

б) Да ли предмет уговора представља комплекснији пројекат веће сложености?

1) Да ли наручилац (у његово име именовани и овлашћени инжењер) преузима на себе израду већег дела техничке односно пројектне документације дизајна/пројекта?

Велики пројекти, посебно пројекти од општег интереса (инфраструктурни, зграде, хидроелектране и др.), примери су када наручилац / инвеститор најчешће унапред прецизира готово целокупан дизајн односно нацрт пројекта (можда не детаље конструкције, спровођења итд.). Код црвене књиге (енгл. *The Red Book*):

- инжењер у име наручиоца администрира односно спроводи у дело уговор,
- надзире радове и одобрава плаћања, у оброцима, по доспећу или међуплаћања,
- наручилац је у потпуности информисан и може да током радова сачини извесне и неопходне промене на почетном дизајну,
- исплате се врше на основу испостављених рачуна или на основу паушала претходно договореног за одобрени посао и/или услугу.

У случају да потребе и захтеви наручиоца / инвеститора са наведеним кореспондирају за конкретан пројекат, треба изабрати стандардизоване Улове уговарања за грађевинске радове (опште услове за грађевинске и остале техничке радове по пројекту наручиоца) тзв. *The Construction Contract*, који ефикасно и у потпуности иновира и актуелизује постојеће услове уговарања из тзв. „црвене књиге“ *FIDIC* уговора, издање из 1987. године. У 2005. години *FIDIC* је лиценцирао модел одобрен од Мултилатералне банке за развој¹⁷ (*MDB*) да користе *MDB* хармонизовано издање Уговора о грађењу за пројекте које финансирају банке.¹⁸ Овај уговорни

16 Енгл. *Short Form of Contract*.

17 Енгл. *Multilateral Development Banks*.

18 Енгл. *Harmonised Edition of the Construction Contract for projects funded by the banks – MDB Construction Contract*.

модел, највећим делом укључује посебне одредбе „црвене књиге“ модела уговора које је користила Светска банка у својим стандардним документима код финансирања великих грађевинских пројеката.

2) Да ли извођач преузима на себе израду већег дела техничке односно пројектне документације дизајна/Пројекта – пројектног задатка?

Традиционално, пројекти као што су пројекти у области енергетике и машинства укључују пројекте монтаже/градње на лицу места *Conditions of Contract for Plant and Design – Build for Electrical and Mechanical Plant and for Building and Engineering Works Designed by the Contractor*.¹⁹ Код „жуте књиге – *The Yellow FIDIC Book*, извођач или добављач сачињава већину дизајна, тачније детаљан пројекат постројења и опреме, тако да опрема одговара спецификацији радова коју припрема наручилац.

У релативно новим пројектима извођач/извршилац израђује већи део дизајна пројекта, али и различите инфраструктурне и друге фазе пројекта имајући у виду да пројекат првенствено треба да задовољи критеријуме Наручиоца, тако да – укључи спецификације припремљене од стране Наручиоца, онда је препорука закључење „наранџасте књиге“ – *The Orange Book FIDIC*, где:

- инжењер, као представник наручиоца по наранџастој књизи, администрира уговор;
- инжењер, врши мониторинг радова, инфраструктуре и монтаже на градилишту;
- инжењер одобрава плаћања;
- плаћања се врше у складу са оствареним планом или по основу раније договореног паушалног износа.

Ако су ово услови који кореспондирају са захтевима наручиоца, треба изабрати стандардизовани модел услова уговарања за постројење и пројектовање – изградњу за електротехничке и машинске радове и за грађевинске и остале техничке радове по пројекту Извођача,²⁰ који ефикасно ажурира и обједињује како постојеће издање „жуте књиге“ уговора (1987) тако и „наранџасте књиге“ уговора (1995) *FIDIC*.

19 Енгл. *Plant and Design-Build Contract, PDB*.

20 Енгл. *Project of BOT*.

в) Да ли се Пројекат финансира из приватних фондова или из јавно/приватних фондова, односно да ли концесионар преузима потпу одговорност за финансирање, конструкцију и реализацију Пројекта?

У случајевима када концесионар/наручилац највероватније има захтеве према извршиоцу у виду закључења једног тројног уговора тзв. *EPC Contract*,²¹ који подразумева да извођач радова/пружалац услуга, преузима потпу одговорност за израду пројекта и конструкцију инфраструктуре или других услова, и где се тражи већи степен извесности да:

- уговорена цена радова као и уговорени временски рокови из *FIDIC* уговора неће бити прекорачени;
- наручилац нема захтев да буде инволвиран у дневно напредовање радова, већ да крајњи резултат буде у складу са раније специфицираним критеријумима израде и градње;
- треће стране које су инволвиране уговором (спонзори, зајмодавци и наручилац) изражавају спремност да извођачу плате већи износ за дизајн и конструкцију пројекта, али и да извођач преузме на себе додатни ризик који иде у корак са уговореном извесношћу уговорене цене и уговореног времена.

Ако су ово захтеви који одговарају потребама наручиоца, треба одабрати *FIDIC* Услове уговарања за пројектовање – изградњу „кључ у руке“.

и) Услови уговарања за пројектовање – изградњу „кључ у руке“ (EPC/Turnkey Contract)

1) Да ли се ради о изградњи постројења, електрана, објеката или фабрика, где наручилац, који и обезбеђује финансирање пројекта, жели да реализује пројекат на основу фиксне цене по принципу „кључ у руке“?

У том случају, прецизира се да:

- извођач преузме потпу одговорност за израду техничке, односно пројектне документације дизајна/пројекта и конструкцију и све радове/услуге до момента предаје готовог пројекта на начин да буде оперативан „окретањем кључа“;
- виши степен сигурности да ће бити испоштовани уговорна цена и време извршења уговора од стране извршиоца;

21 Енгл. *Engineer, Procure, Construct*.

- наручилац захтева или му је уобичајено да пројекат буде организован на основу принципа двостраности, без посредника, тако да инжењер не буде посебно инволвиран у администрирању самог уговора;
- наручилац не жели да буде инволвиран у дневни прогрес радова, већ да му извршилац гарантује да крајњи резултат одговара специфицираним критеријумима за извршење;
- наручилац је спреман да плати већи износ за израду техничке, односно пројектне документације дизајна/пројекта (што би био случај када би се користили услови уговорања за уговор о постројењима и пројектовању – изградњи), а заузврат би извршилац поднео додатни ризик уз гаранцију сигурности финалне цене и уговореног времена за извршење уговорних престација.

Ако ово представља већински део захтева потенцијалног наручиоца – треба одабрати услове уговорања за уговор „кључ у руке“ (*EPC/Turnkey Contract*).

2) Да ли се ради о инфраструктурном пројекту (путеви, железнице, мостови, водоводна/канализациона постројења, преносни системи и линије, понекад бране и хидроелектране) или сличном где наручилац, који обезбеђује средства, жели да имплементира пројекат на бази фиксне цене?

У овом случају, наручилац има интерес да извршилац преузме потпуну одговорност за дизајн и конструкцију инфраструктурних услова и постројења, уз виши степен гарантоване извесности да ће договорена цена и рокови из уговора бити извршени, осим ако подземни радови не носе ризик због отежаних и неизвесних подземних услова тла, у том случају ризици везани за састав тла који нису могли бити предвидиви треба да буду на терет наручиоца. Ако услови који су побројани кореспондирају највећим делом са фактичким стањем и интенцијама наручиоца / инвеститора, треба изабрати модел уговора, израђен у складу са Условима уговорања за пројекте кључ у руке *EPC/Turnkey Contract*).

д) Да ли се ради о пројекту изградње где се наручилац определио да предмет изградње по уговору буде конструисан на бази фиксне цене и кључа у руке, а радови завршени са постојећом опремом/наменимајем?

У случају ових пројеката, наручилац или архитекта кога ангажује, могу израдити део или већину дизајна пројекта, али са погодним мо-

дификацијама везаним за ризик односно одговорност за дизајн, онда треба изабрати услове уговарања по основу кључ у руке (*EPC Turnkey Contract*), који се сматра најскупљим *FIDIC* уговором у пракси.

IV Уместо закључка

Изузетно је важна *сйрашјеија (јавних) набавки* тамо где закон прописује обавезу њиховог расписивања, односно *начин сйровођења тендера и йрипрема йендерске докуменшације*, која уводи у избор једне од понуђених модела *FIDIC* уговора о градњи. Стратегија мора да оптимизира захтеве наручиоца али и да буде реална са аспекта понуђача, имајући у виду потребу да се осигурају и учесници тендера тако што ће добити релевантне податке за формирање своје понуде на тендеру. Избор одговарајуће књиге модела уговора *FIDIC*, захтева важне одлуке везане за потенцијалне ризике, непредвиђене околности, али и посредно везане за пословично дуго трајање уговорних престација.

Од изузетног значаја је и *уйрављање йравним ризицима* (ризик као потенцијални догађај који би се могао десити а није постојао у моменту закључења уговора) и од великог је утицаја на избор *FIDIC* модела уговора, као општих услова уговарања примењивих било где у свету. Статистика каже да се око 80% *joint venture* уговора, реуговара после годину дана од свог ступања на снагу, а од тога су 70% уговори у области инфраструктурних пројеката.

Дакле, како развијати ујоворну сйрашјеију зависи и од:

- предмета уговора;
- ризика и идентификација ризика;²²
- управљања ризицима;
- анализе могућег „штетног“ догађаја и његовог утицаја на реализацију пројекта и уговорене услове.

Базично *йрактйично йишшање* за сваког наручиоца радова, у старту је шта се добија са применом „црвене“, „жуте“, „сребрне“ *FIDIC* књиге модела уговора, или неког од нових издања:

- црвена књига *FIDIC* прејудицира да је основни дизајн пројекта скоро 100% урађен већ у тендерској фази;
- најскупља је сребрна књига уговора *FIDIC* јер цео ризик преузима извођач радова;
- жута књига *FIDIC*, представља могућност потенцијално највеће уштеде у времену.

22 Енгл. *Allocation of Risks*.

Ljiljana RUDIĆ-DIMIĆ, PhD
JP “EPS” Belgrade

Zorana STOJKOVIĆ
“EPS Snabdevanje”, Belgrade

THE HIGHEST STANDARDS IN CIVIL ENGINEERING – THE FIDIC MODEL CONTRACT

Summary

The previous question posed by Employer/Investor (Client) of the Project, is to choose a model contract to optimize and achieve the contract cause and secure contracted investments from the risks during the Project performance. This preliminary question is of vital importance for the success of any Project. FIDIC is synonymous for global reputation in applying of standardized model contracts in the construction industry/plant and design build/consulting/exploitation, with a clear commitment of responsibility for the contractual risks.

The most important infrastructural Projects in Republic of Serbia were built and are currently building under the FIDIC standard conditions of contract models for construction. We presume this will be the case with future Projects as well, due to the fact that significant numbers of investments in infrastructure come from European Union funds and Investors usually insist upon the condition of implementing of Projects by using the standardized FIDIC contract conditions.

Key words: *ethical and professional standards in construction, standard models of contracts, project design, the risk of a future uncertain circumstance, FIDIC Engineer.*